

ПРАБЛЕМА НАРМАТЫЎНАГА ЎЖЫВАННЯ МЕДЫЦЫНСКІХ ТЭРМІНАЎ НА
БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт, Мінск

Мэта: паказаць асноўныя спосабы перакладу медыцынскіх тэрмінаў, вылучыць асноўныя праблемы нарматыўнага ўжывання медыцынскіх тэрмінаў на беларускай мове.

Медыцынскія тэрміны сёння досыць шырока ўжываюцца ў бытавой лексіцы, сферы аховы здароўя, у навуцы. Адным з найважнейшых пытанняў пры ўтварэнні тэрмінаў лічыцца іх пераклад з адной мовы на іншую. Паводле Л. Бархударова вылучаюцца тры тыпы семантычных адпаведнікаў: поўная адпаведнасць; частковая адпаведнасць; адсутнасць адпаведнасці. Таксама можа быць поўная адсутнасць адпаведнасцей лексічнай адзінцы адной мовы ў слоўнікавым складзе іншай мовы. Гэта так званая безэквівалентная лексіка. Пад безэквівалентнай лексікай маюцца на ўвазе іншамовныя словы і словазлучэнні, якія абазначаюць дзеянні, прадметы, з’явы жыцця і пры гэтым яны не маюць у мове перакладу эквівалентаў. Адносна медыцынскай тэрміналогіі называюць наступныя спосабы перадачы безэквівалентнай лексікі [1; с.756]:

1. Транслітарацыя – гэта запазычанне замежнага слова, якое на пісьме перадаецца літарамі мовы перакладу, а ў вуснай мове вымаўляецца згодна з патрабаваннямі мовы перакладу. Такіх слоў у медыцынскай лексіцы шмат. З англійскай у беларускую мову ўвайшлі такія словы, як *цiк* (teak); з нямецкай – *шпрыц* (spritze); з французскай – *грып* (grippe), *мігрэнь* (migranne); з лацінскай – *арта* (aorta), *анемія* (anaemia) і інш.

2. Калькаванне. Вызначаецца як пераклад па частках іншамовнага слова (складанага ці вытворнага) або спалучэння слоў з наступным складаннем перакладзеных элементаў у адно цэлае: *killer cell* – клетка-забойца, *drug picture* – лекавая карціна.

3. Тэрмін-эквівалент – гэта лексічная адзінка, якая па ўсіх параметрах адпавядае адзінцы арыгінала. Як правіла, незалежна ад кантэксту тэрмін павінен валодаць аднолькавым прадметным значэннем і канатацыямі, паміж суадноснымі тэрмінамі не павінна быць адрозненняў у сэнсавых адносінах і стылістычнай аднесенасці. Ён павінен мець прыблізна аднолькавы склад і лексіка-граматычныя паказчыкі: спалучальнасць, прыналежнасць да адной граматычнай катэгорыі, ужывальнасць, сувязь з кантэкстам. Пры перакладзе з роднаснай мовы дасягаецца высокая ступень эквівалентнасці ў тэрміналогіі: артериальное давление – артэрыяльны ціск.

Значная частка тэрмінаў-эквівалентаў утворана з дапамогай транслітарацыі, г. зн. запазычання формы іншамовнага слова: *boson* – бозон, *byte* – байт, *covalent* – кавалентны. Большасць тэрмінаў, утвораных такім чынам, належаць да інтэрнацыянальнай лексікі.

Актуальнай з’яўляецца праблема правільнага, нарматыўнага ўжывання беларускіх тэрмінаў. Напрыклад: *мышца ці цягліца? Мышца* – тканка жывога арганізма, здольная скарачацца і забяспечваць функцыю руху частак цела. *Цягліца* – тое, што і мышца: *Пройдзеш разы два па хаце – і сціхне патроху нудны боль у плячах і паясніцы, застаецца ў цягліцах толькі нешта такое пругкае і гужаватае* (К.Краніва). Прыходзім да вываду, што тэрмін *цягліца* больш характэрны для твораў мастацкай літаратуры.

Поласць ці паражніна? Слоўнікі 20-х гадоў не зафіксавалі ў беларускай мове ні прыметніка *полы*, ні назоўніка *поласць*. В.Ластоўскі перакладае рускае *полый* словамі *пусты, парожні, шуплы*. У акадэмічным “Русско-белорусском словаре” пад рэдакцыяй Я. Коласа, К. Крапівы, П. Глебкі: *полый* – *пусты, парожні*. Слова *поласць* не пераклад, а толькі напісанае па-беларуску рускае *полость*. Сучасны нацыянальны друк стаў выкарыстоўваць слова *паражніна* – утварэнне ад прыметніка *парожні*. Гэты тэрмін падаюць сучасныя тэрміналагічныя даведнікі.

Селязёнка ці каса? Паводле этымалагічных даведнікаў *селязёнка* разглядаецца як вытворнае ад селезень (Фасмер, Этимологический словарь русского языка), якому ў беларускай мове адпавядае качар. Лексему *каса* як сінонім да селязёнка зафіксаваў акадэмічны – Беларуска-рускі слоўнік пад рэдакцыяй К.Крапівы. У жывой народнай мове ўжываецца якраз *каса*, а не *селязёнка*.

Існуе праблема выцяснення беларускіх тэрмінаў русіфікаванымі варыянтамі (бядро – сцягно, зрачок — зрэнка, почка – нырка, запаленне – успаленне, сківіца – чэлюсьць, хрыбетнік – пазваночнік, вейка – расніца, шчыкалатка – ладыжка, слюна – сліна, крыж – красец).

Часам вынікам сляпога калькавання з рускай мовы з’яўляецца моўная некарэктнасць і недакладнасць словаўжывання. У якасці прыкладу сляпога калькавання з рускай мовы можна разгледзець слова *полицукрыды*. На рускай мове яно гучыць як *полисахариды*. У дадзеным выпадку мовай арыгінала трэба лічыць англійскую мову. Прыходзім да вываду, што першая частка слова *поли-* не перакладаецца. На беларускай мове гэты тэрмін павінен гучаць як шматцукрыды.

Асобнае месца ў медыцынскай тэрміналогіі займае аманімія. Асноўнымі крыніцамі аманіміі з’яўляюцца: запазычанні з розных крыніц, калькі; размежаванне двух ці некалькіх значэнняў мнагазначнага слова; змяненне слоў, якія раней гучалі па-рознаму. Таксама аманімія можа быць вынікам метафары ці метаніміі. Так, напрыклад, слова *рак* можа ўжывацца ў значэнні жывёлы і як назва анкалагічнага захворвання; слова *ячмень* – у значэнні травяністай расліны сямейства злакавых і як назва вострага гнойнага запалення тлушчавых залоз павек.

Ва ўмовах існуючага ў Рэспубліцы Беларусь білінгвізму магчымы моўныя памылкі, звязаныя з інтэрферэнцыйным уплывам амонімаў. Вось толькі некаторыя тыповыя памылкі, уласцівыя студэнтам-медыкам пры перакладзе тэкстаў медыцынскага характару на беларускую мову.

Жоўцевы пузыр студэнты перакладаюць як жоўцевая бурбалка з прычыны, што ў рускай мове слова *пузырь* аманімічнае. Аднак у беларускай мове слова *бурбалка* тлумачыцца як паветраны шарык у вадзе або іншай вадкасці.

Злучальная тканка становіцца часта злучальнай тканінай. Але тканіна – гэта выраб, атрыманы ў працэсе ткання на ткацкім станку.

Крывяносныя сасуды нярэдка становяцца пасудзінамі. Але пасудзіна – гэта асобны прадмет посуду, у які можна наліць, насыпаць ці пакласці што-небудзь.

Страўнікава-кішачны тракт памылкова выдаюць як страўнікава-кішачны гасцінец. Але гасцінец – вялікая дарога, шырокі ўезджаны шлях – не мае ніякіх адносін да фізіялогіі чалавека.

Кісьць рукі часта перакладаюць як пэндзаль рукі. Але ж пэндзаль мае дачыненне да малярных работ або жывапісу, паколькі тлумачыцца як пучок шчаціння, валасоў або шэрці, прымацаваны да ручкі, які служыць для нанясення фарбы, клею на паверхню чаго-небудзь.

Будову цела перакладаюць як будынак цела. Але будынак – жылое, адміністрацыйнае ці гаспадарчае збудаванне.

Слінааддзяленне перакладаюць як слінаадлучэнне. Але адлучыць азначае пазбавіць сувязі з кім-небудзь, чым-небудзь.

Медыцынскі інструмент *шчытцы* памылкова выдаюць як абцугі. Абцугі – металічны інструмент, які выкарыстоўваецца ў кавальскай справе для захоплівання і заціскання жалеза.

Словазлучэнне *пупочная грыжа* нярэдка становіцца пупочная кіла. Аднак, слова кіла характэрна толькі для жывой гутарковай мовы.

Вывад: кожнае слова захоўвае важную інфармацыю, перш чым перакладаць медыцынскую лексіку, неабходна распазнаць тэрмін у тэксце і адрозніць яго ад элементаў агульнамоўнай лексікі.

Літаратура

1. Варанец, В. І. Гісторыя і сучасны стан беларускай медыцынскай тэрміналогіі / В. І. Варанец // Журнал Гродненскага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта. 2020. Т. 18, № 6. С. 755-760
2. Русско-белорусский словарь: в 3-х томах, под редакцией Я. Коласа, К. Крапівы і П.Глебкі. – Мн.: Бел.Эн., 1994.
3. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа. Выдавецтва: Навука і тэхніка. Мінск 1978. – 440 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 тамах, пад рэдакцыяй К.Крапівы. – Мн.: Бел.Сав.Эн., 1977-1984.
5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Тома I–IV. Москва: «Прогресс», 1986. – 576 с.